

TER INLEIDING

Soms lopen de zaken anders dan je verwacht. Na een lange interne discussie en vaak moeilijke afwegingen kwam vorig jaar een nieuw beleidsplan van de ROB tot stand dat vanaf januari van dit jaar tot richtsnoer voor ons handelen zou moeten dienen. Het was een afgewogen plan, met een aantal belangrijke beleidsombuigingen en aandacht voor kwaliteitsverbetering. Al snel werd echter duidelijk dat de keuzes die we hadden gemaakt dit jaar weinig gevolgen konden hebben, althans die keuzes waarvan de gevolgen niet budgettair neutraal zouden zijn. Nu is enig uitstel van nieuwe beleidsvoornemens nog geen ramp, maar al spoedig bleken ook de vooruitzichten op wat langere termijn allerm minst gunstig te zijn. Hoewel de Raad voor het Cultuurbeheer in zijn advies aan de Minister met instemming op onze plannen reageerde en het beleid daarna op hoofdlijnen conform het plan werd vastgesteld, bleek dat een heleboel voornemens de komende jaren vrome wensen zouden moeten blijven. We hadden natuurlijk niet verwacht dat alles wat zou moeten, ook direkt zou kunnen gebeuren. Maar de onmogelijkheid om het beleid op een aantal belangrijke punten structureel om te buigen was toch een bittere pil.

De frustraties die dit hele proces onder normale omstandigheden zou hebben opgeroepen, bleven echter gelukkig achterwege. Dat kwam doordat, terwijl ons beleidsplan tot stand kwam, ook het zogeheten Deltaplan voor het Cultuurbehoud werd geboren. Bij de invulling van dat plan in de loop van het jaar heeft, vanzelfsprekend, ook de archeologie daarin een - zij het relatief bescheiden - rol gekregen. Die rol wordt voornamelijk ingevuld met het inhalen van achterstanden op het gebied van de archeologische monumentenzorg, in feite de onmisbare eerste stap in het nieuwe monumentenbeleid waarvan de contouren in het beleidsplan waren weergegeven. Langs een omweg kan zo toch een begin worden gemaakt met een van de centrale thema's uit het beleidsplan van de ROB: hoe in de toekomst gestalte te geven aan een beter beheer en behoud van archeologische monumenten.

Dat is overigens nog niet direct reden tot juichen, want er is een groot verschil tussen het uitvoeren van een éénmalig plan en het structureel wijzigen van het beleid. Het Deltaplan is in principe een eenmalige operatie waarmee bijvoorbeeld de dringend noodzakelijke (her)waardering van archeologische vindplaatsen gestalte kan krijgen. Maar dat nieuwe monumentenbestand zal in de toekomst onderhouden en aangevuld moeten worden. Niet alles, maar wel veel van wat in het kader van het Deltaplan wordt uitgevoerd zal ook daarna een vervolg moeten krijgen. De herwaardering van vindplaatsen en de veel intensievere procedures om sites te beschermen en een adequaat beheer te bewerkstelligen zijn een goed voorbeeld, want het is onmogelijk om die werkzaamheden in de toekomst binnen de bestaande organisatie op te vangen. In de komende jaren zijn herstructurering én uitbreiding van de organisatie

dan ook onontkoombaar, maar de zekerheid dat ze dús ook zullen plaatsvinden ontbreekt vooralsnog.

Voorlopig blijven we maar optimistisch, want de uitvoering van het Deltaplan zal duidelijk maken dat de archeologische monumentenzorg niet met een éénmalige extra inspanning kan worden afgedaan. Bovendien is er ook weer niet zó veel geld mee gemoeid dat de noodzakelijke structurele uitbreiding, zelfs in een tijd van bezuinigingen, niet heel goed te realiseren zou zijn. Alles is immers relatief, en de archeologie beslaat maar ongeveer 2 procent van de totale middelen voor het cultuurbehoud.

Het punt zal in ieder geval aan de orde moeten worden gesteld wanneer (volgend jaar?) de nu nog betrekkelijk vage voornemens ter discussie komen om de verzelfstandiging van de Rijksmusea te doen volgen door de verzelfstandiging van de ROB, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en de Rijksarchiefdienst (RAD). Of een dergelijke verzelfstandiging inderdaad zal plaatsvinden valt op dit moment nog niet te overzien. Ook de Rijksmusea zijn immers nog lang niet zelfstandig en bij de Rijksdiensten die een wet moeten uitvoeren (monumentenwet, archiefwet) is de zaak nog extra gecompliceerd. Ze kunnen echter alle drie in principe bij wet tot een Zelfstandig Bestuurs Orgaan worden omgevormd en daarmee een zelfstandige positie buiten het departement krijgen.

Een heel andere vraag is, of het voor wat de ROB betreft wel verstandig is een dergelijke verandering tot stand te willen brengen. Op dit moment kan op die vraag nog geen duidelijk antwoord worden gegeven. Veel zal afhangen van de condities waaronder dat gebeurt. Die zijn nu nog onduidelijk, al lijkt het er gelukkig wel op dat er voldoende gelegenheid zal komen om een zorgvuldige afweging te maken. Waar het uiteindelijk om gaat is een zo goed mogelijk beheer van het archeologisch erfgoed. Voorbeelden uit de ons omringende landen leren dat dat beheer in de regel beter is gediend met een organisatie onder rechtstreekse verantwoordelijkheid van de overheid, zoals in de Duitse Bundesländer en in Schotland, dan met een verzelfstandigd orgaan, zoals in Engeland. Maar dat hoeft nog niet te betekenen dat het in de Nederlandse situatie onverstandig zou zijn om te verzelfstandigen. Het tegendeel kan het geval zijn, met name indien een verzelfstandigde ROB kan beschikken over een adequaat wettelijk instrumentarium om zijn taak uit te voeren.

Wat dat laatste betreft is er inmiddels al een aardig verlanglijstje ontstaan, deels uit de ervaringen die zijn opgedaan met de Monumentenwet van 1988, zij vormen de basis voor het nieuwe beleidsplan, deels door de discussie in nationaal en internationaal verband over het beheer van het archeologisch erfgoed. Twee voorbeelden kunnen dit illustreren. Zo kan men zich afvragen waarom bijvoorbeeld de eigenaar van een beschermd archeologisch monument op geen enkele manier compensatie ontvangt. Voor eigenaren van gebouwde monumenten zijn er diverse, bijvoorbeeld fiscale, compensatiemogelijkheden, voor eigenaren van natuurmonumenten zijn er subsidieregelingen en natuurbescherming wordt bijvoorbeeld ook gestimuleerd door diverse vormen van vergoedingen aan boeren. Bovendien kan men zich afvragen waarom de Staat wél gebouwde- en natuurmonumenten in eigendom heeft, maar (anders dan bij toeval) geen archeologische. Het instrument van de wettelijke bescherming zou zeer gebaat zijn met dergelijke aanvullende mogelijkheden waarbij de Staat de getroffen particulier tegemoet komt of de algehele verantwoordelijkheid van hem overneemt.

Maar ook in tegenovergestelde richting moet iets gebeuren. Allerlei particuliere instanties en overheden grijpen voortdurend op grote schaal in in de Nederlandse bodem. Het is onlogisch en onaanvaardbaar dat daar waar die ingrepen belangrijke gevolgen hebben voor het archeologisch bodemarchief en niet op een alternatieve locatie kunnen worden uitgevoerd, de kosten van de reddingsoperaties (opgravingen) voor rekening komen van de Minister van WVC, in dit geval van de ROB, of van andere opgravende instanties. Dergelijke opgravingen én de kosten van hun evaluatie als ook de publicatie van de

resultaten dienen volledig te worden betaald uit het budget van het werk dat wordt uitgevoerd. De noodzaak van een dergelijk voorschrift wordt ook in internationaal verband steeds duidelijker naar voren gebracht. Het zou er dan ook zo snel mogelijk moeten komen. Maar duidelijk is dat het voor een zelfstandig bestuursorgaan belast met de archeologische monumentenzorg in Nederland, een onmisbaar instrument is.

Hoe onmisbaar een wettelijk voorschrift is dat een adequate financieringsbasis biedt voor opgravingen die door maatschappelijke en economische ontwikkelingen worden afgedwongen, wordt goed duidelijk in hoofdstuk 2 van dit jaarverslag. Daar valt te lezen hoe de in het beleidsplan aangekondigde herbezinning op de structuur en de doelstellingen van het onderzoek van de ROB vorm heeft gekregen. Dat heeft onder meer geleid tot een inventarisatie van projecten (hoofdzakelijk opgravingen die in het verleden zijn uitgevoerd) waarvoor momenteel geen of nog geen uitzicht op voltooiing bestaat. Dat zijn er heel wat, en de lijsten bevatten slechts de projecten die binnen de onderzoeksgroepen van de ROB passen. De lijst van onvoldoende uitgewerkte opgravingen is dus eigenlijk nog langer - en dat ondanks de vele honderden publicaties van de afgelopen jaren die onder weinig gunstige omstandigheden toch tot stand zijn gekomen.

We hebben dus geen situatie waar we beschaamd over zouden moeten zijn. Integendeel zelfs, maar dat betekent nog niet dat deze toestand aanvaardbaar is. Er moet dus een oplossing voor komen en die is eigenlijk vrij eenvoudig wanneer we de oorzaak van het probleem beschouwen. De achterstanden zijn ontstaan doordat sinds het begin van de 60er jaren in Nederland op steeds grotere schaal noodopgravingen zijn verricht. Dat was nodig als antwoord op het steeds omvangrijker wordende beslag dat allerlei ontwikkelingen legden op de beschikbare ruimte in Nederland. Met heel veel moeite en veel improvisatietalent zijn talloze reddingsoperaties van stukjes bodemarchief verricht, maar voor de uitwerking van dergelijke opgravingen was vaak geen geld én geen tijd. Veel informatie van onschatbare waarde ligt nog altijd opgeslagen in tekeningen, rapporten en in zo langzamerhand uitpuilende depots voor bodemvondsten.

Deze ontwikkeling gaat nog altijd door en het is evident dat er iets moet veranderen. Hopelijk kan een voortzetting van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud een oplossing bieden bij het inhalen van de achterstanden, maar dan moet óók het systeem veranderen want anders ontstaan er alleen maar nieuwe achterstanden. Een dergelijke verandering is alleen te realiseren wanneer opgravingen in de toekomst veel meer als projecten worden uitgevoerd. Een project omvat dan niet alleen het vooronderzoek en het eigenlijke graafwerk. Dat zijn slechts twee stadia die op korte termijn moeten worden gevolgd door de analyse van het gevondene, de publicatie daarvan, en de selectie en deponering van de vondsten. Ook in wetenschappelijk opzicht heeft een dergelijke procedure maar weinig bezwaren en vele voordelen. Het enige wat nodig is, is een adequate financiering en daarmee zijn we weer terug bij af, namelijk de noodzaak om de veroorzakers van noodopgravingen ook de gevolgen te laten dragen. En passant ontstaat zo ook een belangrijke wetenschappelijke impuls met uitstralingseffecten op educatief gebied en de vorming van de publieke opinie. Bovendien wordt het depotprobleem hanteerbaar, want snellere analyse en publicatie zullen de noodzaak om vele kubieke meters vondsten van met name Romeinse en Middeleeuwse sites te bewaren, drastisch reduceren.

Over de mogelijkheden om een dergelijk 'de vernier betaalt' principe in wet- of regelgeving vast te leggen kan, dunkt mij, weinig twijfel bestaan. Er zijn immers talrijke andere regelingen waarin een soortgelijk principe wordt gehanteerd en de kosten zijn relatief zo gering dat die geen argument kunnen zijn om er van af te zien. Het vergt natuurlijk wél de erkenning van het archeologisch erfgoed in onze bodem als een belangrijk en onmisbaar onderdeel van ons milieu, en dat is misschien even wennen. Die erkenning ligt weliswaar al verankerd in de Monumentenwet, maar ze moet nu ook elders tot uitdrukking worden gebracht.

Hoe de toekomst er uit gaat zien valt moeilijk te voorspellen, maar het is duidelijk dat de komende jaren voor de ROB belangrijke veranderingen zullen brengen. Op sommige punten zijn die veranderingen al begonnen, onder meer met het vorig jaar gestarte ARCHIS-project, dat dit jaar goede vorderingen heeft gemaakt. In aansluiting daarop is ook de interne automatisering nu goed op gang gekomen en kon nog juist voor het einde van het jaar een begin worden gemaakt met de aanleg van een netwerk. Ook op andere fronten waren er ontwikkelingen. Zo is het management van de dienst versterkt door de instelling van de nieuwe functie van hoofd bedrijfsvoering. Sinds 1 december is drs F.J.G.M.Strolenberg op deze post benoemd.

Hij was trouwens bepaald niet de enige nieuwkomer dit jaar zoals blijkt uit de aanzienlijke lijst met nieuwe medewerkers onder de kop personeel in hoofdstuk I. Verheugend was de terugkeer naar de ROB van twee medewerkers van wie we in het recente verleden met tegenzin afscheid hadden moeten nemen: dr R.C.G.M.Lauwerier als archeozoöloog en mw E.Moes, die dankzij een uitbreiding van de formatie de afdeling Beschrijving en Monumentenzorg kwam versterken. Van de vertrekkende medewerkers dient hier speciaal de veldtechnicus P.C.van Beest te worden vermeld die per 3 mei van de VUT-regeling gebruik maakte. Hij vormde vele jaren de spil van de veldkarteringsactiviteiten van de ROB. Op het persoonlijke vlak valt tenslotte nog te melden dat in 1990 drs R.H.J.Klok, hoofd van de afdeling Beschrijving en Monumentenzorg, en de heer S.J.A.Kuppens, hoofd foto-atelier, beide 25 jaar aan de dienst waren verbonden.

Het werk van de ROB werd in 1990 gesteund door subsidies en bijdragen van de volgende instanties: het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Rijkswaterstaat) en het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Landinrichtingsdienst; Directie Natuur, Milieu- en Faunabeheer; Directie Openlucht-recreatie); de Provinciale Besturen van Flevoland, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Noord-Brabant en Limburg; de Gemeentebesturen van Dordrecht, Epe, Geleen, Loppersum, Medemblik, Nijmegen, Tilburg, Voorburg en Waalwijk; voorts: Bosbedrijf Ede, B.V. Grint en Zandexploitatie Maatschappij v/h gebr. Smals, de Koninklijke Houtvesterij 't Loo, de Stichting Onderzoek Romeinse Bewoning Valkenburg ZH en, uiteraard, de steunstichting van de ROB, de Joan Willems Stichting.

W.J.H.Willems